FIRIBGARLIK JINOYATINI AXBOROT TEXNALOGIYALARI ORQALI SODIR QILINISHINING KENG TARQALISH SABABLARI

Tadjiyev Azamat Aliboyevich
O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi
"Tergov faoliyati" kafedrasi katta o'qituvchisi
Abdusharipov Munisbek Akmaljon o'g'li
O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi 3-bosqich 326-guruh kursanti
https://doi.org/10.5281/zenodo.15717985

Annotatsiya

Maqolada firibgarlikning zamonaviy koʻrinishi boʻlgan kiberfiribgarlik oʻzi nima ekanligi, kelib chiqishi sabablari va bunga yo'l qo'yib berayotgan omillar tahlil qilinadi shuningdek kiber hujumlardan himoyalanish tushintrilgan.

Kalit soʻzlar

Fribgarlik, jinoyat usuli, Phishing, Malware, Onlayn firibgarlik, Ijtimoiy tarmoqlarda aldov, Axborot, Kiber makon, Axborot tizimi, Axborot resurslarining yoki yoki axborot tizmilaring egasi.

Abstract

The article analyzes what cyber fraud, a modern form of fraud, is, its causes, and the factors that contribute to it, as well as explains how to protect yourself from cyber attacks.

Keywords

Fraud, Criminal method, Information, Cyberspace, Information system, Owner of information resources or information systems.

Soʻnggi yillarda mamlakatimizda tinchlik va osoyishtalikni ta'minlashning mutlaqo yangi mexanizmlarini joriy etish, huquqbuzarlikni sodir etishga sabab boʻlayotgan ijtimoiy-maishiy muammolarni ijtimoiy profilaktika choralari tizimi orqali hal etish hamda aholida shaxsiy xavfsizlik hissini shakllantirish borasida samarali chora-tadbirlar amalga oshirildi[1].

Shu bilan birga mahallalarda xavfsiz muhitni yaratishning tashkiliy-profilaktik asoslarini zamon talablariga moslashtirish, sodir etiladigan qonunbuzilishlarning asl omillarini oʻz vaqtida aniqlash va kompleks chora-tadbirlar bilan manzilli bartaraf etish orqali jinoyatchilikning barvaqt oldini olish tizimining samaradorligini yanada oshirish dolzarb vazifa sifatida namoyon boʻlmoqda[2].

Respublikamizda jinoyatchlikni oldini olish huquqbuzrliklarning barvaqt profilaktikasini kuchaytirish bo'yicha tizimli chora tadbirlar amalga oshirilmoqda. Shu jumladan mol-mulkni talon taroj qilish bilan bog'liq jinoyatlarni oldini olish va fosh etish jarayonini rivojlantirishga qaratilgan qator chora tadbirlar ishlab chiqilmoqda. Jinoyatni fosh qilgandan ko'ra oldini olgan maqul. Shu munosabat bilan mamalakatimiz huquq tartibot oʻrganlari huquqbuzarliklarni

---

[1] B.B.Murodov. Jinoyat-protsessual munosabatlarda himoyachining ishtiroki // "Advokatlik faoliyati: nazariya va amaliyot masalalari" mavzusidagi ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. O'zR Prezidenti huzuridagi Amaldagi qonun hujjatlari monitoringi instituti. – Toshkent, 2010. B. 171-175.

[2] B.B.Murodov. Jinoyat-protsessual munosabatlarda himoyachining ishtiroki // "Advokatlik faoliyati: nazariya va amaliyot masalalari" mavzusidagi ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. O'zR Prezidenti huzuridagi Amaldagi qonun hujjatlari monitoringi instituti. – Toshkent, 2010. B. 171-175.

barvaqt profilaktikasini jadal olib bormoqda, ayniqsa firibgarlik jinoyatini oldini olish bo'yicha kuchaytrilgan chora tadbirlar ishlab chiqilgan[3].

Firibgarlik - ya'ni aldash yoki ishonchni suiiste'mol qilish yoʻli bilan oʻzganing mulkini yoki oʻzganing mulkiga boʻlgan huquqni qoʻlga kiritish.

Firibgarlik bir shahs ikkinchi tarafni aldashi yoki ishonchiga kirib suiistemol qilishi natijasida uning mulkiga yoki mulkka bo'lgan huquqini qo'lga kiritishda ifodalanib ushbu jinoyatni sodir etish vaqti, usuli va shaklidan kelib chiqib ushbu jinoyat kvallifikatsiya qilinadi. Jinoyat turli xil usullar orqali sodir qilinadi shu jumladan masofaviy ham. Internet, ijtimoy tarmoqlar, turli xil dasturlar rivojlanib takomillashib borayotgan davrda qo'shtrnoq ichidagi shahslar masofadan turli xil dasturlar yoki ijtimoy tarmoqlar marketing reklamalar orqli firibgarlik jinoyatini sodir qilmoqda. Bu esa jinoyat turlarining yoki uni sodir etish usullaring kundan kunga yangi usullari paydo bo'layotganidan darak[4].

Internetdagi firibgarlik — Internet orqali insonlarga tegishli pul, qimmatbaho narsalar va meros kabi shaxsiy mulklarini oʻgʻirlash, oʻmarish, talom-toroj qilish maqsadida tashkillashtiriluvchi kiberjinoy firibgarlik, aldov turlaridan biri. Internet firibgarligi yagona, oʻziga xos jinoyat hisoblanmaydi, biroq kibermakonda sodir etiladigan bir qator noqonuniy harakatlarni oʻz ichiga oladi[1]. Firibgarlikning ushbu turi o'g'irlik jinoyatidan farq qiladi. Chunki bu holatda jabrlanuvchi ongli ravishda firibgarga shaxsiy ma'lumoti, pul yoki mol-mulkidan foydalanish ixtiyorini topshiradi[5].

Phishing — soxta veb-saytlar yoki elektron pochta orqali odamlarning shaxsiy ma'lumotlarini oʻgʻirlash.

Malware — zararli dasturlar yordamida kompyuter yoki telefonni nazorat qilish yoki zarar yetkazish.

Onlayn firibgarlik — soxta doʻkonlar, aldovli reklama yoki soxta pul oʻtkazmalari.

Ijtimoiy tarmoqlarda aldov — soxta profillar yoki yolgʻon ma'lumotlar tarqatish. kabi turlari keng tarqalmoqda[6].

Kiberfiribgarlik tushunchasiga bir qancha rus olimlari ham oʻz fikrlarini keltirib oʻtishgan. Xususan, I.A.Mixaylenkoga koʻra kiberfiribgarlik bu kiber jinoyatlarning bir koʻrinishi boʻlib, jabrlanuvchini aldashga qaratilgan harakatni oʻzida mujassamlashtiradi. Bunda jabrlanuvchidan moddiy manfaat olish maqasadida uning sir tutuilishi lozim boʻlgan ma'lumotlarini oʻgʻirlash ham nazarda tutiladi [7].

Yurtimiz olimlari ham kiberfiribgarlikka oʻzlarining ta'riflarini beradilar. A.B.Sabirbayeva kiberfiribgarlikka "mulkni yoki unga bo'lgan huquqni aldash va yoki ishonchni suiiste'mol qilish, shuningdek kompyuterning normal ishlashiga, global tarmoqlar, axborot va

---

[3] Sh.Sh.Suyunov. Giyohvandlik vositalari yoki psixotrop moddalar bilan qonunga xilof ravishda muomala qilishdan iborat jinoyatlarni kvalifikatsiya qilishning muhim jihatlari. "Talqin va tadqiqotlar" Respublika ilmiy-uslubiy jurnali 10soni. 01.10.2022 yil B. 105-109.

[4] Sh.Sh.Suyunov. Giyohvandlik vositalarini, ularning analoglarini yoki psixotrop moddalarini sotish maqsadisiz noqonuniy ishlab chiqarish, olish, saqlash, jinoyati tushunchasi // Jamiyat va innovatsiya. – 2025. – V. 6. – No 1/S. – B. 267-277.

[5] Sh.Sh.Suyunov. Hodisa sodir boʻlgan joyni koʻzdan kechirish tergov xarakatining jinoyat sodir etgan shaxslarni aniqlash xamda ularning aybini isbotlashdagi axamiyati. "Zamonaviy dunyoda pedagogika va psixologiya" nomli Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi.

[6] A.T.Ashirboyev. Ayblanuvchining qaerda ekanligi noma'lum boʻlgan hollarda jinoyat ishini toʻxtatishning nazariy va amaliy jihatlari. Jamiyat va innovatsiyalar № 1 (2024).– 2024. – 314-320 b.

[7] N.A. Xushvaktova. Ishni sudga qadar yuritishda ishtirok etuvchi jamoatchilikning tasnifi // Jamiyat va innovatsiyalar №6 (2024) / ISSN 2181-1415 B. 22-28.

telekommunikatsiya tarmoq tizimlari orqali dasturiy ta'minotlarga xalaqit qilish yoki o'zgartirish kiritish, shuningdek zararli dasturlardan foydalanishdir" deb baho beradi. Xuddi shuningdek, A.U.Anorboev o'z monografiyasida "kiberfiribgarlik" tushunchasiga: "kibertexnologiyalar orqali aldash yoki ishonchni suiiste'mol qilish yo'li bilan o'zganing mulkini yoki o'zganing mulkiga bo'lgan huquqni qo'lga kiritishi deb" ta'rif beradi. Bundan ko'rinib turibdiki, kiberfiribgarlik ham ananaviy firibgarlik jinoyatidan tubdan farq qilmasdan o'zida jinoyatning subyektiv tomoni bo'lgan aldash va ishonchni suiiste'mol qilishni saqlab qolgan holda, qo'shimcha ravishda axborot texnalogiyalarini (axborotlarni saqlash va qayta ishlash vazifasini bajaruvchi texnalogiyalar, raqamli texnalogiyaning sinonimi) ham o'zida qamrab oladi[8].

Yuqoridagi bildirilgan fikrlardan kelib chiqib, kiber firibgarlik kiber makonda sodir bo'ladigan o'zgalar mol-mulkini kiberfiribgalikning ananaviy firibgarlikdan quyidaglarda farq qiladi:

1) jinoyat predmeti plastik kartalarda saqlanadigan naqd bo'lmagan pullar, elektron pular (kiriptavalyutalar), aksiyalar

2) sodir etish usuli – axborot texnalogiya vositalari qo'llagana holda.

3) jinoyat kibermakoda sodir etilayotganli sababli sodir etgan saxshni aniqlash imkoni murakkabligi

4) kiberfiribgarlikni istalgan joyda (xar xil mamlakatlar) turib amalga oshirish imkoni mavjudligi nuqtayi nazardan, firibgarlik natijasida o'zlashtirilgan mablag'larning qaytarish imkoni murakkabligi

5) jinoyatchini maxsus bilimarga (IT) ega bo'lmay aniqlash imkoni mavjud emasligi[9].

Banklar, onlayn xizmatlar yoki ilovalar ko'pincha tranzaksiyalarni tasdiqlash uchun SMS-kodlar (bir martalik parol,) yuboradi. Masalan, pul o'tkazish yoki hisobga kirishda. Ular sizga soxta xabar, telefon qo'ng'irog'i yoki hatto ijtimoiy tarmoqlarda xabar yuborib, o'zingizni bank yoki xizmat xodimi deb ko'rsatadi. So'ngra, ular sizdan SMS orqali kelgan kodni so'raydi. Shu kodni bilib olish bilan ular sizning hisobingizga kirib, pulingizni o'g'irlashi mumkin. Bu kabi boshqa usullar ham juda ko'plab uchraydi. Bu turdagi jinoyatlardan himoyalanish usullari quiydagicha:

SMS orqali kelgan kodni hech kimga bermang, hatto ular bank xodimi bo'lsa ham. Telefoningizda kuchli parol, biometrik himoya (barmoq izi, yuz tanish) o'rnating. Bank va boshqa muhim ma'lumotlar haqidagi ma'lumotlarni sir saqlang.

References:
Используемая литература:
Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning 25.01.2020 yildagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi. // [Elektron manba].

---

[8] N.Q.Usmanaliyev. "Oqilona muddat" tamoiyilini joriy etish nazariy va amaliy jihatlari //Nauka i innovatsii v sisteme obrazovaniya. – 2025. – T. 4. – №. 3. – S. 44-50.

[9] Sh.S.Agoyev., Asatullaev D. Axborot texnologiyalari sohasidagi o'g'irlik jinoyatlarni tergov qilishning o'ziga xos xususiyatlari //Обществenные nauki v sovremennom mire: teoreticheskie i prakticheskie issledovaniya. – 2024. – T. 3. – №. 7. – S. 31-35.

3. Oʻzbekiston yuridik ensiklopediyasi. –T., 2009. – B. 199.
4. Oʻzbekiston milliy ensiklopediyasi. T.4. –T., 2002. – B. 47.
5. *B.B.Murodov.* Jinoyat-protsessual qonun normalarini erkinlashtirish yoʻllari // Oliy yuridik oʻquv yurtlarida inson huquqlari muhofazasini ta'minlovchi fanlarning oʻqitishning zamonaviy muammolari. Toshkent. Oʻzbekiston Milliy universiteti huquqshunoslik fakulteti 2009. B. 66-69.
6. *B.B.Murodov.* Jinoyat-protsessual munosabatlarda himoyachining ishtiroki // "Advokatlik faoliyati: nazariya va amaliyot masalalari" mavzusidagi ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. OʻzR Prezidenti huzuridagi Amaldagi qonun hujjatlari monitoringi instituti. – Toshkent, 2010. B. 171-175.
7. *B.B.Murodov.* Xususiy ayblov institutini qoʻllash samaradorligini oshirish yoʻllari // Xususiy ayblov va yarashuv institutlarini takomillashtirish choralari: Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. T:Oʻzbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2015y.B. 34-40.
8. *B.B.Murodov.* "Jinoyatlarni tergov qilish metodikasi" fanidan oʻquv dasturi. T.: Oʻzbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2012. B.24
9. *Sh.Sh.Suyunov.* Giyohvandlik vositalari yoki psixotrop moddalar bilan qonunga xilof ravishda muomala qilishdan iborat jinoyatlarni kvalifikatsiya qilishning muhim jihatlari. "Talqin va tadqiqotlar" Respublika ilmiy-uslubiy jurnali 10soni. 01.10.2022 yil B. 105-109.
10. *Sh.Sh.Suyunov.* Kompyuter texnika vositalari orqali sodir etilgan firibgarlik jinoyati turlari. "Zamonaviy dunyoda pedagogika va psixologiya" nomli Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi. 9.06.2023 yil
11. *Sh.Sh.Suyunov.* Hodisa sodir boʻlgan joyni koʻzdan kechirish tergov xarakatining jinoyat sodir etgan shaxslarni aniqlash xamda ularning aybini isbotlashdagi axamiyati. "Zamonaviy dunyoda pedagogika va psixologiya" nomli Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi.
12. *Sh.Sh.Suyunov.* Giyohvandlik vositalarini, ularning analoglarini yoki psixotrop moddalarini sotish maqsadisiz noqonuniy ishlab chiqarish, olish, saqlash, jinoyati tushunchasi // Jamiyat va innovatsiya. – 2025. – V. 6. – No 1/S. – B. 267-277.
13. *A.T.Ashirboyev.* Ayblanuvchining qaerda ekanligi noma'lum boʻlgan hollarda jinoyat ishini toʻxtatishning nazariy va amaliy jihatlari. Jamiyat va innovatsiyalar № 1 (2024).– 2024. – 314-320 b.
14. *A.T.Ashirboyev.* Jinoyat ishini toʻxtatish tushunchasi va ahamiyati. Eksmertkriminalistik faoliyat: istiqbollar va innovatsiyalar mavzusidagi xalqaro konferensiya materillari toʻplami. T., Oʻzbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Akademiyasi, 2023. – B. 381-388.
15. *A.T.Ashirboyev.* Ayblanuvchining ishtirokini ta'minlash imkoni boʻlmagan taqdirda dastlabki tergovni toʻxtatish: Nazariya va amaliyot. Oʻzbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Qoraqalpogʻiston boʻlimining Axborotnomasi № 1 (2024).– 2024. 95-98 b.
16. *A.T.Ashirboyev*. Curishtiruv va dastlabki tergovni toʻxtatish instituti: xalqaro tajriba va oʻzbekiston qonunchiligini takomillashtirish istiqbollari //Общественные nauki v sovremennom mire: teoreticheskie i prakticheskie issledovaniya. – 2024. – T. 3. – №. 14. – S. 37-42.
17. *N.Q.Usmanaliyev.* "Oqilona muddat" tamoiyilini joriy etish nazariy va amaliy jihatlari //Nauka i innovatsii v sisteme obrazovaniya. – 2025. – T. 4. – №. 3. – S. 44-50.
18. *N.Q.Usmanaliyev.* Jinoyat ishini yuritishni toʻxtatish va tiklash muddatlari bilan bogʻliq ayrim mulohazalar //Teoreticheskie aspektы stanovleniya pedagogicheskix nauk. – 2025. – T.

4. – №. 6. – S. 40-47.
19. *N.Q.Usmanaliyev.* Protsessual muddatlarning hisoblashda qo‘llaniluvchi me’zonlarning ayrim jihatlari //problems and solutions of scientific and innovative research. – 2024. – T. 1. – №. 3. – S. 25-30.
20. *N.Q.Usmanaliyev. Baynazov J.* O‘g‘irlik jinoyati bo‘yicha hodisa sodir bo‘lgan joyni ko‘zdan kechirish tergov harakatining yangi usullari //Nauka i innovatsii v sisteme obrazovaniya. – 2024. – T. 3. – №. 8. – S. 69-74.
21. *Sh.S.Agoyev., Shakirova S.* Qiynash jinoyatini tergov qilish: nazariya va amaliyot //Razvitie i innovatsii v nauke. –2024. – T. 3. – №. 6. – S. 75-81.
22. *Sh.S.Agoyev., Abduxamidov A.* Guvoxlantirish tergov xarakatini o‘tkazishning axamiyati //Общestvennыe nauki v sovremennom mire: teoreticheskie i prakticheskie issledovaniya. – 2024. – T. 3. – №. 7. – S. 49-51.
23. *Sh.S.Agoyev., Asatullaev D.* Axborot texnologiyalari sohasidagi o‘g‘irlik jinoyatlarni tergov qilishning o‘ziga xos xususiyatlari //Общestvennыe nauki v sovremennom mire: teoreticheskie i prakticheskie issledovaniya. – 2024. – T. 3. – №. 7. – S. 31-35.
24. *Sh.S.Agoyev., Tashev U.* Ekspertiza faoliyatining armaniston respublikasi jinoyat-protsessual qonunchiligidagi huquqiy asoslari //Razvitie i innovatsii v nauke. – 2024. – T. 3. – №. 6. – S. 48-56.
25. *N.A. Xushvaktova*. Ishni sudga qadar yuritishda ishtirok etuvchi jamoatchilikning tasnifi // Jamiyat va innovatsiyalar №6 (2024) / ISSN 2181-1415 B. 22-28.
26. *N.A. Xushvaktova*. Oilada sodir etiladigan tazyiq va zo‘ravonlikka uchragan xotin-qizlarni himoya qilish chora-tadbirlari // Zamonaviy fan va ta’lim ilmiy yangiliklari Vol. 2 №2 (2024) ISSN 3030-3044 Researchbib Impact Faktor:7.9 B. 81-86.